

Кенжебаев Д.О.

КОТОРМО ТЕКСТТИ АДАПТАЦИЯЛООНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ

Кенжебаев Д.О.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АДАПТАЦИИ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО ТЕКСТА

D.O. Kenzhebaev

SOME ADAPTATION OF THE TRANSLATION TEXT

УДК: 410.+8.03(043.3)

Которуу практикасында котормо текстти тилдик жана маданий жактан адаптациялоо башкы маселелердин катарында турат. Макалада котормо текстти иштеп чыгуунун авторлошкон котормо, резюмелөөчү котормо сыяктуу түрлөрү теориялык жактан иштөөгө алынды. Мындан тышкары котормо текстти норма-узустук талаптарга ылайык иштеп чыгуу маселелери да каралды. Котормо текстти иштеп чыгуунун жогоруда аталып өткөн түрлөрүнүн жакындыктары жана принципталдуу айырмачылыктары көрсөтүлдү.

Негизги сөздөр: котормо, тилдик адаптация, маданий адаптация, авторлошкон котормо, резюмелөөчү котормо, нормасы, узус.

Культурную и языковую адаптацию переводческого текста следует отнести к числу центральных проблем переводоведения. В данной статье рассмотрены такие формы адаптации как авторизированный, резюмирующий переводы. Помимо этого анализированы вопросы касающиеся адаптации переводного текста согласно требованиям языковой нормы. Анализированы принципиальные различия и схожие стороны указанных выше форм адаптации.

Ключевые слова: перевод, языковая адаптация, культурная адаптация, авторизированный перевод, резюмирующий перевод, норма, узус.

Cultural and linguistic adaptation of the translation text should be attributed to a number of Central problem translation. This article describes such forms of adaptation as the authorized, abridged translations. In addition, analyzed the issues concerning adaptation of the translated text according to the requirements of the linguistic norm. Analyzed the fundamental differences and similar sides of the above forms of adaptation.

Key words: translation, linguistic adaptation, cultural adaptation, authorized translation, summary translation, normal, customary usage.

Которуу практикасында котормочуга которуу эле эмес которулган текстти кайрадан иштеп чыгуу зарылчылыгы менен шартталган аракеттерди аткаруу талабы да коюлат. Эгерде котормочу текстти которуп жаткан учурда аны кайрадан иштеп чыгуу аракеттерин жасаса (кайра айтып берүү, адаптациялоо, стилдик жактан кайра иштеп чыгуу) мындай аракеттерди айрым окумуштуулар которуу ишмердиги катары баалашпаган тилдик ортомчулук (языковое посредничество) катары карашат [2, 7-6.]. Себеби биз белгилеп өткөн кайра айтып берүү, адаптациялоо, стилдик жактан кайра иштеп чыгуу сыяктуу аракеттердин жыйынтыгында оригинал текст котормо текстке айланбай эле, жаңы текст жаралып калышы мүмкүн. Котормо текстти кайра иштеп чыгууда түп

нуксанын информативдүүлүгү, маалыматты туюндуруу ыкмалары, стилдик табияты сыяктуу касиеттери трансформацияланып өзгөрүүгө кабылат. Котормо текстти иштеп чыгууга коюлган максаттарга ылайык, иштеп чыгуунун төмөндөгүдөй түрлөрүн белгилөөгө болот.

Адаптация. Адаптацияда текстти реципиентин-кабылдоочунун компетенттүүлүгүнө ылайыктоо, ыңгайлаштыруу аракеттери жүрөт. Башкача айтканда, текстти окуп жаткан адам бирөөнүн жардамсыз эле жеңил кабылдоосуна багытталган аракетти адаптация катары түшүнөбүз. Маселен, ар кандай мүнөздөгү тексттерди балдарга ылайык иштеп чыгуу, атайын спецификалык мүнөздөгү тексттерди адис эместер үчүн иштеп чыгуу же лингвомаданий адаптациялоолорду келтирүүгө болот.

Адаптациялоонун эң биринчи шарты катары текстти формалык жана мазмундук жактан жөнөкөйлөштүрүүнү айтуу керек. Мында терминдер, тексттин стилдик чөйрөсүнө гана мүнөздүү тематикалык атайын лексика жалпы тилдик туюнтмалардын жардамы менен түшүндүрүлүп берилет. Бул аракет татаал синтаксистик конструкциялардын жөнөкөй сүйлөмдөр менен алмашылышы, узун сүйлөмдөрдүн кыскарышы сыяктуу өзгөрүүлөр менен коштолот.

Лингвомаданий адаптацияда болсо текстти иштеп чыгуу аны жөнөкөйлөштүрүүгө багытталбастан, тилдик каражаттар аркылуу чагылдырылып жаткан маалыматты башка тилди, маданиятты алып жүргөн адамга жеңилдетип берүүгө багытталат. Котормого кириптер болгон эки тилди алып жүргөн, эки элдин жашоо кечирген жеринин географиялык шарты, ал алкактын фаунасы менен флорасынын ортосундагы жакындык-окшоштуктар, ошону менен бирге эле кескин айырмачылыктар болушу мүмкүн. Ал эми мындай окшоштук, айырмачылыктар которууда кошумча проблемаларды пайда кылаары белгилүү. Маселен, кар эмне экендигин билбеген эл үчүн, оригиналдагы «кардай аппак» деген салыштыруунун жеткиликтүү болушу күмөн туудурат. Мындай кырдаалда которуу практикасында адаптациялоо ыкмасын колдонуу оң натыйжа берери шексиз. Башкача айтканда, оригиналдагы берилип жаткан предметтин актыгын ошол элдин түшүнүп кабыл алуусуна ылайыктап, жеңилдетип берүү адаптациялоонун негизги талабы катары эсептелет. Маселен, «кардай аппак» деген салыштыруунун котормо тилдеги адаптацияланган варианты «кунастай аппак» деген сөз айкашы болуп калышы ыктымал. Же болбосо кытай элиндеги

ак түстүн траур, азанын түсү катары сүрөттөлүшү, ак түстү жакшылыктын жышанасы, бейкутчулуктун, адалдыктын, адилеттиктин, жакшылыктын символдук түсү катары түшүнгөн элдер үчүн түшүнбөстүктү пайда кылышы ыктымал. Мындай лингвомаданий маңыздагы реалийлер географиялык аталыштарда да кезигип, маселенин чечилиши котормочунун географиялык жалпы маалыматтуулугуна байланыштуу болуп, белгилүү өлчөмдөгү билимди талап кылат. Маселен, Жер шарынын бир бөлүгү КМШ өлкөлөрү үчүн «Жакынкы Чыгыш» (Ближний Восток) деп аталса, Англия өлкөсү үчүн «Ортоку Чыгыш» (Средний Восток) ал эми Индия мамлекети үчүн «Батыш Азия» (Западная Азия) деп аталат. Бир эле географиялык алкактын аталышындагы мындай айырмачылыктар аталган өлкөлөрдүн сөз болуп жаткан районго карата географиялык жактан жайгашышынан улам келип чыккандыгы белгилүү. Белгилей кетчү нерсе, мындай айырмачылыктарды адаптациялап которуу котормонун окурманга түшүнүктүүлүгүн гана камсыздабастан, анын туура которулушунун да шарты катары эсептелет. Котормо процессинде мындай адаптацияларды киргизүү таржымачынын маданият таануу, дүйнөлүк тарых, этнография, география, теология ж.б., илим тармактар жаатындагы маалыматтуулугун талап кылат.

Текстти иштеп чыгуу ишиндеги адаптациялоо ыкмасы айрым адабияттарда кошумчалап которуу, кошумчалоо аркылуу трансформациялоо деген түшүнүктөр менен чаташтырылып жүрөт [2, 131-б.]. Чындыгында эле, бир ыкманын, бир эле түшүнүк, категориянын ар кайсы авторлор тарабынан ар кандайча аталып берилиши котормо теориясында сейрек көрүнүш эмес. Мындай жагдай котормо теориясын салыштырмалуу жаш илим экендиги, анын эмпирикалык, эвристикалык, дедукциялык табиятка ээ экендиги менен түшүндүрүлөт. Ошондой болсо дагы адаптациялоо түшүнүгү тилдик ортомчулук катары кабылданса, кошумчалап которуу жана кошумчалоо аркылуу трансформациялоо которуунун ыкмалары катары эсептелет.

Кошумчалап которуу жана кошумчалоо аркылуу трансформациялоо которуу практикасында түшүнүксүз терминди же сөздү түшүндүрүү максатында тексттин бир фрагментинде гана колдонулса, адаптациялоо оригинал тексттин бүтүндөй тулкусун камтышы же башкча айтканда, тексттик деңгээлде болушу ыктымал.

Адаптациялап которуу котормодогу лингвомаданий мүнөздөгү проблемеларды жөнгө салуу максатын көздөсө, кошумчалап которуу жана кошумчалоо аркылуу трансформациялоодо которууда котормо тексттин түп нускага карата информативдүүлүк шайкештигине жетүү максаты коюлат.

Стилистикалык жактан иштеп чыгуу. Которуу практикасында дайыма эле жогорку сапаттык деңгээлдеги түп нуска тексттер кездеше бербейт. Айрым учурларда тексттин автору өзү жараткан тексттин сапатынын төмөндүгүн да толук түшүнбөйт.

Мындай кырдаалда ал котормочу-адистин эксперттик баасына жана талдоосуна ишеним көрсөтүү менен котормочудан которуу менен гана чектелбестен, текстти «оңдоп-түзөп» берүүсүн да суранат. Маселен, эгерде сөз официалдуу документтин которулушу жөнүндө болуп жатса, түп нускадагы оозеки сүйлөшүү стилине мүнөздүү сөздөрдү, сөз айкаштарын иштиктүү стилде колдонулуучу сөздөр, сөз айкаштары менен алмаштыруу талабы коюлушу мүмкүн. Же болбосо, котормочу тарабынан тексттин мазмунунун логикасын оңдоп которуу зарылчылыгы ишке ашырылат. Жыйынтыктап айтканда, котормочу түп нусканы которуп жатып котормо тилде анын стилдик жана мазмундук бүтүндүүлүгүн калыбына келтирип, котормо тилдин стилдик нормаларына ылайык иштеп чыгуусу керек.

Авторлошкон котормо. Котормо текстти иштеп чыгуунун авторлошкон түрү көркөм жана публицистикалык тексттерди которуу практикасында гана кездешерин баса белгилемекчибиз. Авторлошкон котормо текстти адаптациялоо менен стилистикалык жактан иштеп чыгуудан котормочунун, түп нусканын авторунун макулдугунун негизинде, котормо текстке өзгөртүүлөрдү киргизүүсү менен айырмаланат. Тагыраак айтканда, котормочу сюжетти өзгөртүп, каармандардын кээ бирин алып таштап же кошуп, өзүнүн идеяларын киргизип которушу сөз болуп жаткан ыкманын маңызын түзөт. Котормонун тарыхында авторлошуп которуу советтик доордо чет элдик жазуучулардын чыгармаларын которууда советтик идеологияга жат маалыматтарды алып таштап, аталган доордун саясий талаптарына ылайык келген идеяларды, каармандарды киргизип которуу менен коштолгон [1, 25-б.].

Тандап которуу. Которуу тажрыйбасында айрым учурларда котормого буйрутма берген адамды түп нуска тексттин толук которулушу кызыктырбастан, оригиналдын кайсы бир бөлүгүндө, фрагментинде берилген маалымат гана кызыктырып калат. Маселен, кайсы бир мамлекет туурасындагы чет тилиндеги тексттеги маалыматтан тилчини ошол мамлекетте жашаган калктын тили жөнүндөгү тексттик фрагменттин которулушу кызыктырса, экономистти оригиналдагы ал мамлекеттин экономикасын баяндаган үзүндү кызыктырышы ыктымал. Же болбосо, айталы, кыргыздардын тарыхын изилдеп жаткан окумуштуу үчүн чет тилинде көчмөн уруулардын тарыхы жөнүндө жазылган илимий тексттин кыргыздар туурасында баяндаган жери кызыктырып, жыйынтыгында ал өзүн кызыктырган фрагментти гана котортууга буйрутма берет. Мыдай котормолорду тандап которууга мисал катары келтирүүгө болот.

Бирок котормочу тандап которууга киришүүдөн мурун, которула турган тексттин мазмуну менен толук таанышып чыгышы керек. Себеби тексттин мазмуну бүтүн, жумуру экендиги жана мазмунду бүтүндүктө түшүнбөй туруп, анын кайсы бир бөлүгүн түшүнүү кыйындыкка турары да бизге белгилүү. Себеби текст-кандайдыр бир ойду, предметти, информа-

цияны туюндуруш үчүн түзүлгөн, бир темага багышталган, өзүнүн семантикалык-коммуникативдик, структуралык жана функционалдык-стилдик бүтүндүгү бар сүйлөшүүнүн бирдиги [3, 125-6.]. Так ушул көз карашы эске алуу менен жыйынтыктаганыбызда, котормодогу толук которуу же тандап которуу түрүн алабызбы, котормочунун түп нуска менен дыкат таанышып, аны анализдеп чыгуусу зарыл талаптардын катарында турарын баса белгилемекчибиз.

Резюмелөөчү котормо. Которууда текстти иштеп чыгуунун эң татаал жана эмгекти көп талап кылуучу түрү-резюмелөөчү котормо. Мында котормочу оригинал текст менен таанышып чыккан соң, оригинал тексттин мазмунуну туурасында кыскартылган, жыйынтыкталган тексттик маалымат бериши керек. Жогоруда белгиленип өткөндөй, таржымачы, эң оболу, оригиналдын мазмуну менен таанышып чыгышы керек. Оригинал тексттин көлөмү ар кандай болуп калышы ыктымал: маселен, ал көлөмдүү монография, чыгарма, көп томдук жыйнак болушу мүмкүн. Мындай көлөмдүү тексттердин мазмундарын кыскартып берүүдө котормочу чечүүдө чыгармачылыкты талап кылуучу, стандартсыз проблемалардын бүтүндөй катарына кабылат. Себеби бири-бири менен логикалык, структуралык, грамматикалык, семантикалык, тематикалык жактан өтмө катар

байланышта туруп, бир бүтүндүктү түзүп турган тексттин кайсыл жерин кыскартып, кайсыл жерин калтыруу керектиги котормочунун адис катары компетенттүүлүгүнө байланышып, изденүүнү чечим кабыл алуу жөндөмдүүлүгүн талап кылат. Буга кошумча которууга буйрутма берген адам тарабынан резюмелөөчү котормо тексттин көлөмүн алдын ала чектеп коюусу маселени дагы татаалдаштырат. Маселен, 700 беттен турган текстти 90 беттен турган резюмеленген котормо текст менен чектөө керек деген талап коюлуп калышы ыктымал. Мындай жагдайда котормочу оригиналдагы мазмунга карата өзүнүн генерализацияланган, жалпыланган пикирлерин кошумчалап, котормочунун пикиринде, экинчи пландагы, кыйыр маалымат деп табылган тексттик үзүндүлөргө карата үстүртөдөн, обзордук, кыска баяндамалар менен чектелүү аркылуу которуусу абзел.

Адабияттар:

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. - М., 2011.
2. Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. - М., 2003.
3. Маразыков Т.С. Кыргыз тилинде текстти интеграциялоочу лингвистикалык каражаттар (3-китеп). - Б., 2005.

Рецензент: д.филол.н., профессор Мусаев С.Ж.